

SANAT TARİHİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

ARKEOLOJİ-PREHİSTORYA-ÖNASYA
EPIGRAFI-ANTROPOLOJİ-MÜZİK-TİYATRO
TEOLOJİ- FOLKLOR

Dört Ayda Bir Çıkar

CİLT -1 SAYI:2 Nisan 1988

Sahibi: Enis KARAKAYA / M.A.
Yazı İşleri Müdürü: Özkan ERTUĞRUL/M.A.
Teknik Müdür: Tolunay TİMUÇİN
Genel Koordinatör: Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU
Yönetim Kurulu: Özkan ERTUĞRUL-Enis KARAKAYA
Şebnem AKALIN-Selda KALFAZADE

Genel Sekreter: Şale UYGUN
Sanat Yönetmeni: Selçuk UYGUN
Teknik Sekreter: Yavuz TİRYAKİ

Haber Servisi: Gülçin EROL- Gülay BURGAZ
Hülya KOÇ -Arzu İYANLAR
Hülya.YILMAZ

Halkla İlişkiler: Gülgün KALKINOĞLU
Halnur KATIPOĞLU

Mali Müşavir: Selim Sabit SALMAN

DANIŞMANLAR: Prof.Dr.Semavi EYİCE
Doç.Dr.Ara ALTUN
Doç.Dr. Selçuk MÜLAYİM-Yard. Doç.Dr.Zeki SÖNMEZ
Yard.Doç.Dr. Ebru PARMAN-Dr.Hüsamettin AKSU
Dr.Engin BEKSAÇ-Sargon ERDEM-Erol ÖZKAN

Dizgi: KÖK TEMSİLCİLİK

Dergimizin ikinci sayısının çıkmasında dizgi konusundaki yardımlardan dolayı HAKAN KÖK ve KÖK TEMSİLCİLİK'e teşekkürü borç biliriz.

Film: CEMHAS GRAFİK 511 85 85

İÇ BASKI: ÖRÜNÇ MATBAASI: 528 42 68

KAPAK BASKI: DANTEL OFSET 522 65 41

Kapak Baskısında, SEÇİN GÜR'e Yardımlarından dolayı Teşekkür ederiz.

REKLAMLAR

Arka dış sayfa: 350.000.- TL.
Arka iç sayfa: 200.000.- TL.
İç Tam sayfa: 150.000.- TL.
İç Yarım Sayfa: 100.000.- TL.

• Yıllık Abone: 10.000.Tl.dir. Banka hesap numarasına çıkarılan paranın makbuz veya dekontunun fotokopisi ya da aslı gönderildiği an, dergi Adresinize postalanacaktır. (İstanbul Bayezit Vakıflar Bankası 21-10248-8 nolu hesap)

İRTİBAT ADRESİ: Tolunay Timuçin
Mollafenari Sok. Birol İş hanı Kat: 3 Cağaloğlu/İstanbul

• Dergide yayınlanan Makalelerin sorumlulukları yazarına aittir. Kaynak gösterilmek kaydı ve izin alınarak yararlanabilir.

İÇİNDEKİLER

Dergiden.....Size	2
Atik Valide Külliyesi (M. Baha TANMAN)	3-19
Haber-Üsküdar Evleri (Hülya KOÇ-Gülay BURGAZ)	20
Folklorun Dünü-Bugünü-Yarını (Doç.Dr.L.Sami AKALIN)	21-23
Haber-Yazmacılık Yaşamalı (Halnur HATİPOĞLU)	24
Marmara'da İki "Iskoç" Şatosu (Prof.Dr.Semavi EYİCE)	25-34
Yok Olan Bir Yapı Sultanahmed Darüşşifası (Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU)	35-39
Haber-Mozaik Müzesi'nin Restorasyonu Üzerine Bir Düşünce (Serpil YÖRÜK)	40
Anhegger'leri Ziyaret Ettik (Derginin Röpörtajı) ..	41-45
Haber-Kültür Miraslarımız Neden Yok Ediliyor (Şebnem AKALIN)	46
Tarihte Aptesane (Sargon ERDEM)	47-52
İkona (Özkan ERTUĞRUL)	53-62
Kapris (Zeynep İNANKUR)	63-65
Haber-Antalya'da II. Selçuklu Semineri 25/26 Aralık 1987 (Aynur DURUKAN)	66
Piri Reis'in Kitâb-ı Bahriye'sinde Bulunan Tersâne'î Amire Plânları (İdris BOSTAN)	67-68
Anadolu Bizans Sanatı (Yar. Doç. Mehmet İ. TUNAY)	69-81
Haber-Amasra'da Eski Bizans Kilisesi Hakkında (Hülya YILMAZ)	82
Anadolu Kültüründe - Sanatlarında Sembolik EL Motifi (Ayşen ALDOĞAN)	83-90
"Maria ve Marta'nın Evinde İsa" (Dr. A. Engin BEKSAÇ)	91-96
Aes Rude'den Denarius'a Roma Sikkeleri (Oğuz TEKİN)	97-101
Haber - Ressamlar Derneğinin Özgeçmişi (Arzu İYANLAR)	101
Haber - Görüp Üzıldüklerimiz (Gülgün KALKINOĞLU)	102
Japon Etnosantrizmi: Şintoizm (Arş. Gör. Kürşad DEMİRCİ)	103-105
Haber - Ankara Kalesinden Notlar (Yavuz TİRYAKİ)	106
Panofsky'nin Yöntemi ve Bir Ön-Çalışma (Uşun TÜKEL)	107-112
Mozaikin Yerinde Korunması ve Onarımı (Ark. Rest. Hüseyin AKKILI)	113-119
Haber-İlgi ve Sahip Çıkma (Selda KALFAZADE)	120
Haber-Halit Ağa Çeşmesi Kurtarılmalıdır (Gülçin EROL)	121
Haber-Kümbet Camii (Enis KARAKAYA)	122
Haber-Melike BETİL İlk kişisel Sergisini Açtı (Alp TÜMER)	122
Haber-Yok Edilen Bir Eser (Selçuk UYGUN)	123
Haber-Türk Sineması Süreyya DURU'yu Kaybetti (Esin KARAKAYA-ÖZDİL)	124
Haber-Neden Sahiplenmiyoruz? (Ali Fahir ÖNER)	125

YOK OLAN BİR YAPI SULTANAHMED DARÜŞŞİFASI

Ahmet Vefa ÇOBANOĞLU

Osmanlı Mimarisinde Sinan Sonrası klasik dönemin önemli bir eserini Sultan I. Ahmed tarafından Mimar Mehmed Ağa'ya yaptırılmış olan Sultanahmed Külliyesi oluşturmaktadır. 1609-1620 yılları arasında yapılmış olan bu külliye'nin bazı yapıları zamanla yok olmuştur. Günümüze gelemeyen bu yapılardan birini oluşturan Hipodrom'un batı ucundaki darüşşifa binasının yerinde bugün Sultanahmed Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi binası bulunmaktadır.

Bugün mevcut olmayan yapının güneydoğu cephesinde bulunan küçük bir hamam ile kuzeydoğu cephesi ortasında yer alan basık kemerli mermer giriş kapısı, baklavalı başlıklara sahip onbir tane mermer sütun ve avlusunda vaktiyle mevcut olan havuzun mermer fiskiye çanağı günümüze gelmiştir.

XVII. yüzyıl içerisinde yapıldığı bilinen tek tıp kuruluşu olan yapı hakkında detaylı bir bilgi bulunmamaktadır. Yapı üzerinde çalışmalar yapan araştırmacıların (1) temel kaynağını A.S. Ünver'in eseri oluşturmaktadır. A.S. Ünver eserinde yaptığı gözlemler sonucu 1932 yılında darüşşifayı gösteren bir resmi ile Mekteb-i Sanayi planından yararlanarak çizdiği bir plan ve darüşşifaya ait parçaları gösteren üç küçük fotoğrafı yayınlamıştır (2) (Resim 1-Çizim 1).

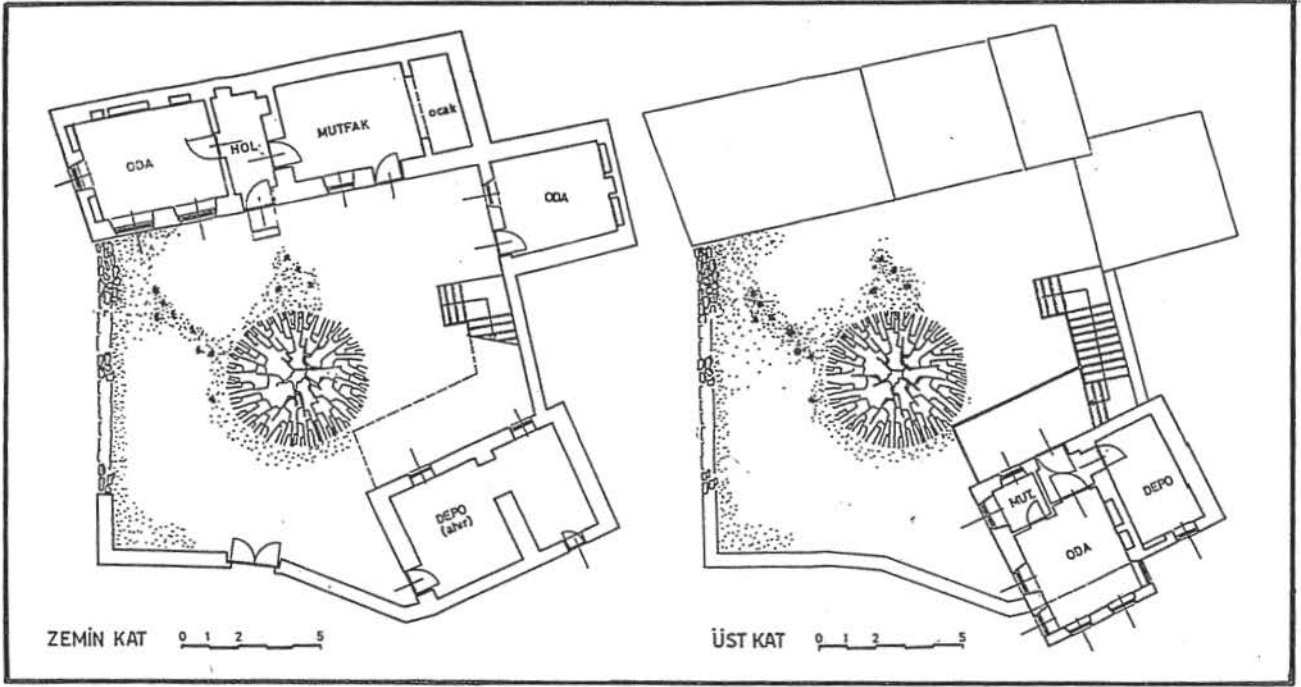
Elde bulunan bu belgelere göre yapı revaklı avlulu bir şemaya sahip olup kareye yakın dikdörtgen bir plan göstermektedir. Revaklı avlu ortasında fiskiyeli ongen bir havuz yer almaktadır (3) (Res.2). Bu havuza ait fiskiye çanağı bugün okul bahçesinde bulunmaktadır. Mermerden yapılmış olan bu fiskiye çanağında sivri ve yarım yuvarlak silmeler alternatif olarak kullanılmıştır (Res.3). Yapıda revaklar arasında kare mekanlardan oluşan hücreler sıralanmakta olup revak ve hücrelerin üzerleri kubbe ile örtülüdür. Hücrelerde birer ocak nişi bulunmaktadır. Kuzey-doğu cephesindeki hücrelerde ikinci bir nişin varlığı söz konusudur. Cephe itibari ile çift katlı pencere düzenine sahip olan yapıda güneybatı ve kuzeybatı cephelerinde yer alan hücreler birer pencere ile dışarı açılmaktadır. Köşelerde yer alan köşe hücrelerinden doğudaki tek olmak üzere diğerlerinin iki cephesinde de pencereler bulunur. Yapının güney köşesi hipodrom'un sphendone duvarına uygun olarak ele alınmış ve iki hücre bu nedenle yapılmamıştır. Bu köşede darüşşifanın kesme taş temellerinin bir parçası bugün bile görülebilmektedir (Resim 4).

Mekteb-i Sanayi'nin planından da anlaşılacağı gibi yapı darüşşifa binasının temelleri üzerine kurulmuştur.

A.S. Ünver'in Mekteb-i Sanayi planından yararlanarak tesbit etmeye çalıştığı darüşşifa binası

(Ünver'den).

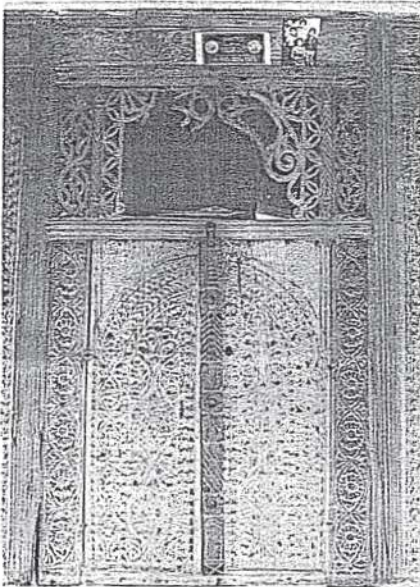
Çizim 4: Avlulu konut örneği (Orta Mahalle 23 no.lu konut).

bu sofaya açılan odalar yer almaktadır. Odalardan sokak cep-
helerinde olanlardan çıkımlar yapılmıştır. Çıkımlarda genel-
likle sekiler vardır. Odaların hemen hemen tümünde odayı
çevreleyen dolaplar bulunmaktadır. Bir kısmı açık raf (perek)
şeklinde olan dolaplar bazılarında yalnızca kapı duvarının kar-
şısındaki duvarda yer almaktadır (Bkz. Resim 6).

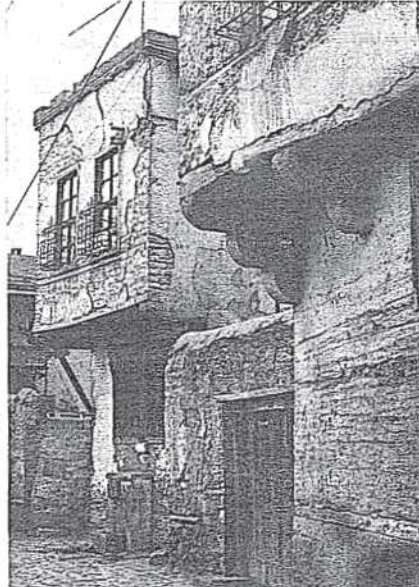
Kagir sistemle inşa edilen konutlarda yapı malzemesi ola-
rak genellikle kerpiç kullanılmıştır. Yörede kullanılan kerpiç
ana ve kuzu olmak üzere 2 tiptir. Ana 35 x 20 cm. boyutlar-
ında kuzu ise ananın yarısı kadar 35 x 10 cm. boyutlarında-
dır. 50-60 cm. derinliğindeki temeller subasmanın üstüne kadar
1.00 m. taş örtülür. Subasmanın üst seviyesine gelince oluşturu-
lacak duvarın iki ucuna bağlantı tabir edilen kalın dikine
ağşap çakılır, arası kerpiç doldurulur. Duvar yükseldikçe 50-60

cm. de bir ağşap bağlantı hatlı atılır. Pencere boşluklarının
altına ve üstüne de hatlı atılır. Pencere üstünden 50-60 cm.
sonra damı taşıyan hezenleri çakmak için taban hatlı atılır.
Hezenler bu hatla çakılır, araları kerpiç doldurulur. Üstüne
2 cm. hasır serilir. Hasırdan sonra 20-25 cm. kamış döşenir.
Kamışın üzerine 4-5 cm. bişirik (tuzlu, killi çamur) atılır. Ay-
rıca kerpicin üzerine suva adı verilen bir de çamur sıva sıva-
nır (Bkz. Çizim 3).

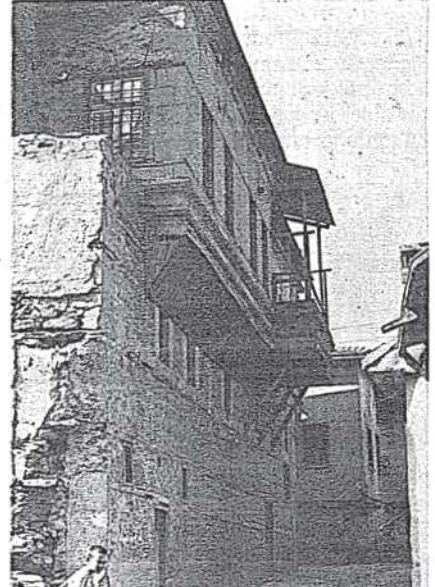
Kısaca tanıtmaya çalıştığım Geleneksel Bor Konutları için
söyleyeceğim son söz; yüzyılların deney ve birikimi ile oluş-
turulmuş fonksiyonel, estetik ve özgün bu mimarinin günü-
müz koşulları içinde değerlendirilerek yaşatılması için gerekli
çalışmaların bir an önce başlatılması gerektiğidir.

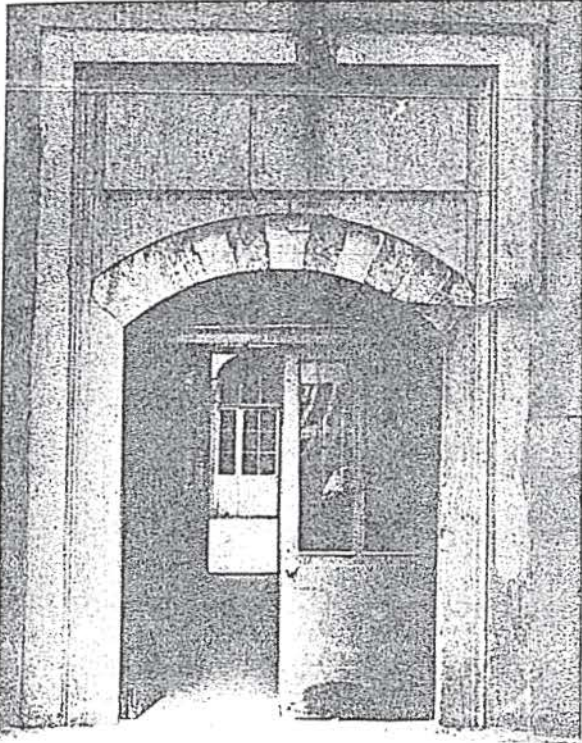
Resim 6: Üstü perekli dolap örneği.

Resim 7: Orta Mahalle kerpiç konut örneği.

Resim 8: Orta Mahalle taş konut örneği.

(Res.5) Kuzey-doğu cephe ortasında bugün hâlâ mevcut olan darüşşifanın kapısı.

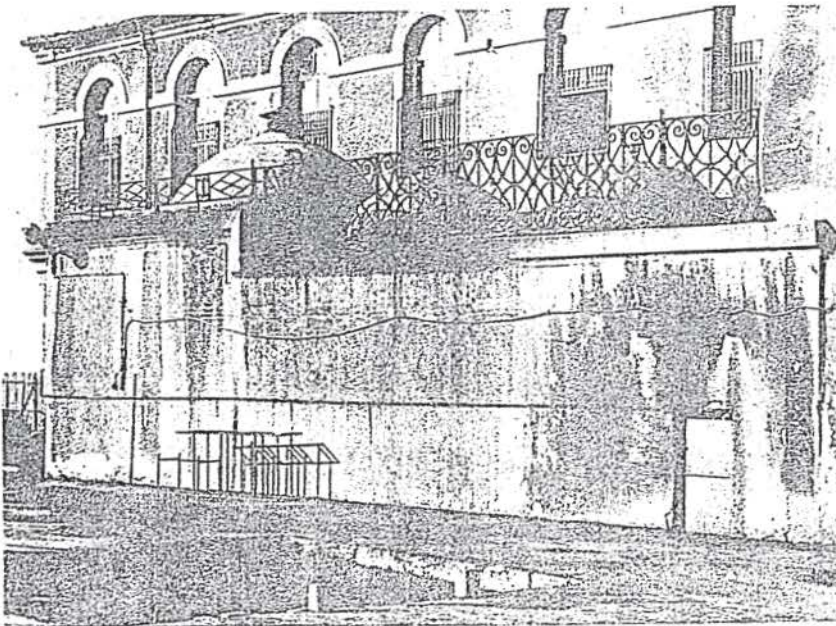
Darüşşifanın hamamından başka birde mescidinin varlığını H. 'Ayvansarayı'nın eserinden öğrenmekteyiz. "Sultanahmed Camiinin inşasına başlanıldığında çalışanlardan müslüman olanların namazlarını kılabilmeleri için bu mescit inşa edilmiştir. Mescidin minaresi yoktur. Sultanahmed Camiinin inşası tamamlanınca vakfından bu mescide de imam, müezzin vesair levazım tayin olmuştur" (6).

(Res.7) Bugün mevcut olan okul binasının cephesindeki girişte kullanılmış olan baklavali başlıklara sahip sütunlar...

Evliya Çelebi eserinde Sultan Ahmed Han Hastanesinden şöyle bahseder. "Bu hastahânenin vakıfları da kuvvetlidir. Hastaların çoğunluğunu fakir ve deliler teşkil eder. Çünkü buranın da havası güzel ve hizmetçileri güler yüzlü kimselerdir. Hastalara her zaman can ve gönülden hizmet ederler. Çünkü nâzırı olan kızlarâğası her zaman gelerek hastaların hatırlarını sorar" (7).

Sultan Ahmed'in (H. 1022 - M. 1613/14) tarihli Vakfiyesinde darüşşifa da görev alacak hekimlerin özelliklerini belirten bir bölüm bulunmaktadır.

(Res.6) Darüşşifanın güneydoğu cephesine dışardan bitişik olarak inşa edilen ve günümüze gelen hamam.

"Açık fikirliliği ve zekâsı ile ünlü, sağduyulu ve olayları çabuk kavrayabilen, insan tabiatı özelliklerini ve ilâç hazırlama ilkelerini bilen, içecek ve macun hazırlama konusunda hünerli, muhtaç olanların işlerinin gözetilmesinde iyi davranışı belli olan, yufka yürekli, kibirsiz, tanidik ve yabancıya karşı tatlı sözlü, seçkin bir kimse hekim olup, hastaları onlara iyi davranarak tedavi etmelidir" (8).

Muhtemelen darüşşifadan günümüze gelen baklavalı başlıklara sahip onbir mermer sütundan 7 tanesi yeni okul binasının kuzey-batı cephesindeki dışa çıkıntı yapan giriş bölümünde kullanılmıştır. (Resim. 7). Geri kalan 4 tanesi ise darüşşifanın giriş ekseninde yapının avlusunda ve yine muhtemelen orjinal yerlerinde bulunmaktadır (Resim: 8-9).

Darüşşifa'nın meşhidi Sultanahmed Camii'nin inşasına başlanmadan önce yapıldığına göre yapının inşasına da 1609 yılında başlanılmıştır. Bazı araştırmacılar yapının inşasını Sultan Ahmed'in Vakfiyesinin (H. 1022 - M. 1613/14) tarihinden sonra olduğunu belirtmektedirler (9). Muhtemelen darüşşifanın hammamı da mescit ile birlikte 1609 tarihinde tamamlanmış olmalıdır. Yalnız A.S. Ünver'in ve Z. Nayır'ın çizdikleri planlarda mescide işaret edecek bir bölüm görülmemektedir (10). Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nde D. 5112 no ile kayıtlı bulunan ve H. 1024 - 1029 - M. 1615 - 1619/20 tarihli işçi ve malzeme masrafları defterinde H. 1029 - M. 1619/20 tarihinde darüşşifanın döşemesi için kayagan taşı, pencere çerçeveleri için pelüt ağacı ve kubbe sıvaları için saman alındığı belirtilmiştir. Buna göre yapının inşaatı 1620 tarihinde tamamlanmak üzeredir (11).

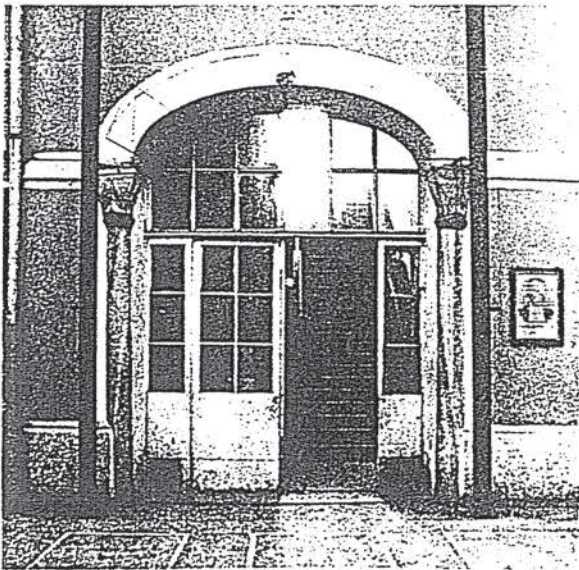
Darüşşifanın fonksiyonunu hangi tarihe kadar devam ettirdiğini bilemiyoruz. Yapının yerinde olan bugünkü Sultanahmet Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi

H. [283 - M. 1866/67 yılında Sanayi Mektebi olarak kurulduğuna göre darüşşifa da bu tarihten önce kısmen yıkılmış veya yıktırılmış olmalıdır.

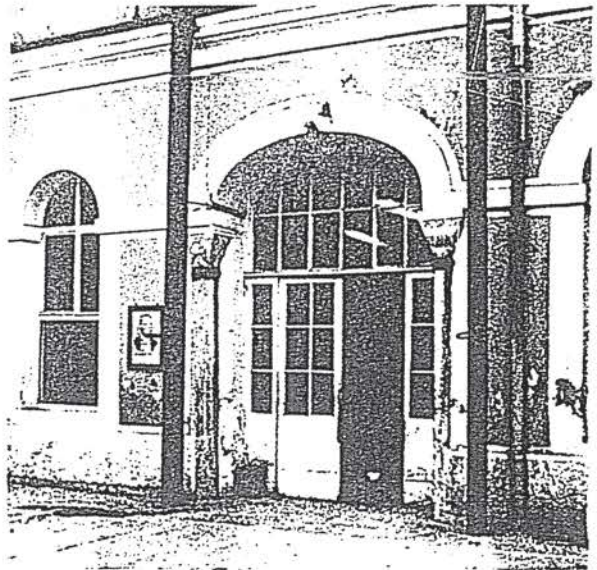
Yalnız bugün okul binasında bulunan 1923 tarihli ve Ömer Lütfi imzalı Osmanlıca yazılı okul tarihçesinde Sultan I. Ahmed devrinde yaptırılmış olun bu darüşşifa binasından bahsedilmemektedir (12). Ömer Lütfi (Barkan) tarafından yazılmış olan bu tarihçede okul binasının yerinde Bizans devrinde İmparator filozof Leon'un oğlu Konstantin'in (13) bir akıl hastanesi inşa ettirdiği ve İmparator Konstantinos Monomakhos tarafından 1054 yılında bu yapının demirhaneye çevrildiği. Fatih devrinde ise Vezir Gedik Ahmed Paşa tarafından kılıçhaneye dönüştürülen yapının daha sonra Sultan I. Mahmud devrinde Sadrazam Yeğen Mehmed Paşa zamanında (1735) yeniçeri ocağı dikimhanesi olarak kullanılmaya başlandığı ve Sultan III. Selim zamanında tekrar kılıçhaneye çevrildiği belirtilmektedir.

Bizans devrinde Hipodrom üzerinde bir akıl hastanesinin varlığı düşünülemez (14). Hiçbir kaynak tarafından da desteklenmeyen bu iddianın aslı yoktur. Bununla beraber bu yapının Fatih devrinde kılıçhaneye ve sonrada yeniçeri ocağı dikimhanesi ile tekrar kılıçhaneye çevrilerek kullanılması hakkında da kaynaklarda hiçbir bilgi bulunmamaktadır. Kanuni devri sanatçılarından Matrakçı Nasuh tarafından yapılmış olan İstanbul minyatüründe de Hipodrom üzerinde bu dönemde öyle bir yapının varlığını gösteren bir işaret bulunmamaktadır.

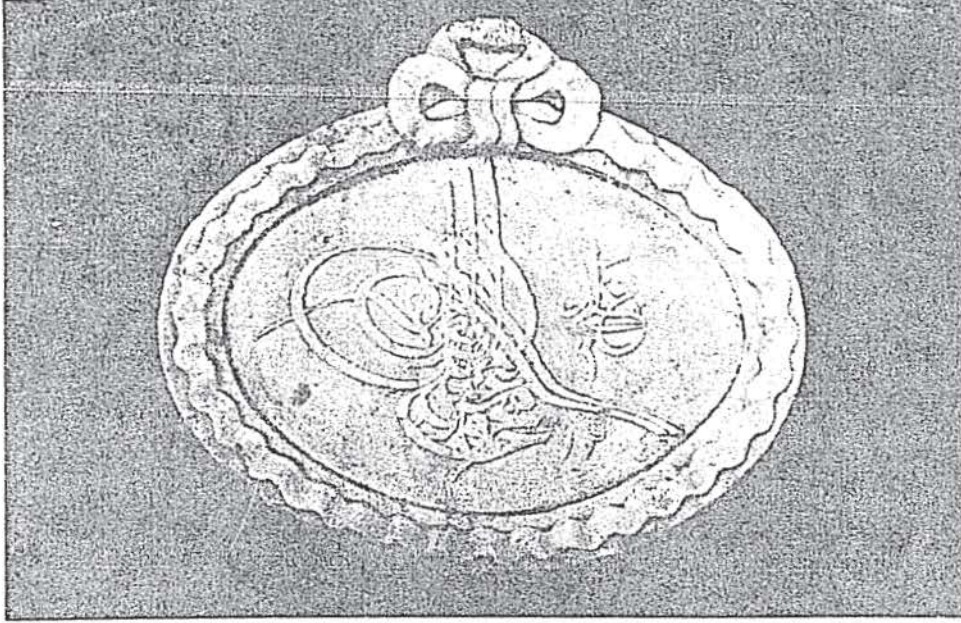
Osman Nuri (Ergin) eserinde Sanayi Mektebi'nin eski Kılıçhane binasında açıldığını belirtmesi (15) neticesinde darüşşifa üzerinde çalışma yapan bazı araştırmacıların da kaynak göstererek veya göstermeyerek darüşşifanın vaktiyle kılıçhane olarak kullanıldığı fikrini kabul ettikleri görülmektedir (16).

(Res.8) Okul binası avlusunda batı tarafta yer alan iki sütun.

(Res.9) Avlunun doğusunda yer alan iki sütun.

(Res. 10) Bugün okul bahçesinde bulunan H. 1254 M. 1838/39 tarihli Sultan II. Mahmud Tuğrası.

Varlığı hakkında kesin bir bilgiye sahip olmamakla beraber şayet bu dönemde bu bölgede bir kılıçhanenin varlığı söz konusu ise bunun, darüşşifa binasında olması zayıf bir ihtimaldir. Yapı durumu itibari ile bu işi yapacak fonksiyona da sahip değildir. Muhtemelen varlığı kabul edilen kılıçhanenin imaret yapılarından mutfak ve fırın binalarında olması düşünülebilir. Çünkü demir, döğme, dökme, eritme ve işleme gibi çalışmaların yapılmasında fırın ve mutfak gibi yapıların kullanılmış olması daha akla yatkındır. Özellikle mutfak ve fırın binalarında bazı değişikliklerinde yapılmış olması bu fikri kuvvetlendirmektedir. Zaten hangi yapının kılıçhane binası olarak kullanıldığı hakkında araştırmacılar bir fikir birliği de yoktur. T. Baytin eserinde imaret yapılarından mutfak binasını (17), Mimar E. Çetin ise Vakıflar arşivinde yer alan çizimlerinde

imaret binalarından fırını kılıçhane olarak ele almışlardır (18).

Bugün okul bahçesinde üzerinde Sultan II. Mahmud'un tuğrası bulunan bir mermer taş ve aynı dönemlere ait bir çeşme kurnası bulunmaktadır. Nereye ait olduğu bilinmeyen ve üzerinde H. 1254 - M. 1838/39 tarihi bulunan tuğraya göre Sultan II. Mahmud devri sonlarında burada yapılmış olan bir imar faaliyetinden söz edilebilir (Res.10).

Darüşşifanın görevini hangi yıllara kadar devam ettirdiğini tam olarak bilemediğimiz için belki de bu binanın orjinal fonksiyonunu kaybettiği ve son dönemlerde de imaret yapılarından mutfak ile fırında yapımları gerçekleştiren kılıçların bu yapıda toplanıp depolandığı ve dağıtımlarının yapıldığı düşünülebilir.

DİPNOTLAR:

- (1) Zeynep Nayır, *Osmanlı Mimarlığında Sultan Ahmet Külliyesi ve Sonrası (1609 - 1690)*, İstanbul 1975, s. 85 - 86. Gönül Cantay (Güreşsever), *Anadolu Türk Mimarisinde Darüşşifalar (Hastaneler)in Gelişmesi*, (İ.Ü. Ed. Fak. Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Doçentlik Tezi), İstanbul 1982, s. 145 - 148.
- (2) A. Süheyl Ünver, "Sur L'histoire des hôpitaux en Turquie du moyen âge jusqu'au XVII siècle", *Neuvième Congrès International d'Historie de la Médecine, Bucaresti (România), 10-18 Septembre 1932'den ayrı basım*, s. 15.
- (3) Zeynep Nayır, a.g.e., s. 334 de yayınladığı planında havuza işaret etmemiştir, Oysa A.S. Ünver, a.g.e., s. 15 de yayınladığı planda ve iki küçük fotoğrafta sanat mektebi avlusunda fiskiyeli bir havuz görülmektedir.
- (4) Zeynep Nayır, a.g.e., s. 44-45.
- (5) Zeynep Nayır, a.g.e., s. 334 deki planında hamamın haznesinin tonoz örtüsünü belirtmemiştir. Oysa tonoz örtü bugün hala görülmektedir.
- (6) Hüseyin Ayyansaraylı, *Hadikat-ül Cevami C.I*, İstanbul H. 1281 - M. 1864/65, s. 110 - 111.
- (7) Evliya Çelebi, *Seyahatname, C.I - II*, Üçdal Neşriyat, İstanbul (tarihsiz), s. 222.
- (8) Zeynep Nayır, a.g.e., s. 86.
- (9) Zeynep Nayır, a.g.e., s. 86 ve Gönül Cantay (Güreşsever), a.g.e., s. 146'da Hicri tarihi Miladiye çevirmede yanlışlık olmuştur.

- (10) A. Süheyl Ünver, a.g.e., s. 15. Zeynep Nayır, a.g.e., s. 334.
- (11) Zeynep Nayır, a.g.e., s. 46.
- (12) Bu tarihçenin orijinali görülemez. Bknz: *Sultanahmet Endüstri Meslek Lisesi Yıllığı 1984 - 1985*, İstanbul 1985, s. 2.
- (13) Adı geçen İmparator Filozof Leon (VI)'un oğlu Konstantinos VII (913 - 959) olmalıdır. Bknz: Georg Ostrogorsky, (Çev. Fikret Işıltan), *Bizans Devleti Tarihi*, Ankara 1981, s. 535.
- (14) Geniş bilgi için Bknz: Semavi Eyice, "Bizans Hastanelerinde Dair", *Taç, C. 1, Sayı 3*, Eylül 1986, İstanbul 1986, s.5 - 15.
- (15) Osman Nuri (Ergin) *Mecelle-i Umuru Belediye, C.I.*, İstanbul 1337-1922, s. 747.
- (16) Osman (Nuri) Ergin, *İstanbul mektepleri ve İlim, Terbiye ve San'at Müesseseleri Dolayısı ile Türkiye Maarif Tarihi, C.I*. İstanbul 1939, s. 41-42. Fikriye Akar, XV-XVII. yy. da İstanbul'daki Sağlık Müesseseleri, (İ.Ü. Ed. Fak. Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi), İstanbul 1971, s. 40. Özkan Altıntaş, *Osmanlı Darüşşifaları*, (İ.Ü. Ed. Fak. Sanat Tarihi Bölümü Yayınlanmamış Lisans Tezi), İstanbul 1973, s. 35.
- (17) Tulu Baytin, *Bacalar, Teknîği-Yapısı-Mimarisi ve Türk Yapıcılığında Baca*, İstanbul 1971, s. 68-71.
- (18) Erol Çetin, *İstanbul Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi 1967 tarihli Sultanahmet müstemilatına ait çizimler*.